

42 NAP A VILÁG KÖRÜL HADIFOGSÁG KELET-SZIBÉRIÁBAN 1918–1921

SPÓNER PÉTER

Tanulmányunk megírását egy, a Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Adattárában található egykori hadifogoly naplója inspirálta. A naplóíró, Keresztessy Elemér¹ a hadifogság egy olyan, az utókor számára talán kissé feledésbe merült, de annál tragikusabb fejezetét, annak is utolsó szakaszát örökítette meg, melynek az első világháború befejezése után több százezer magyar hadifogoly volt részese. Ők voltak azok, akik Oroszország háborúból való kilépése után szibériai fogolytáborokban rekedtek és az orosz polgárháború, az antant hatalmak passzivitása és nem utolsósorban a magyar belpolitikai helyzet, a felelős magyar politikusok határozatlansága miatt további hosszú, gyötrelmekkel teli éveket voltak kénytelenek szibériai lágerekben tölteni. A háború befejezése után több mint három évnél kellett eltelnie ahhoz, hogy az utolsó magyar katona is hazatérhessen, de az eredeti létszámnak csak töredéke láthatta meg ismét szülőföldjét.

Tanulmányunkban ennek a három évnél a történéseit próbáltuk bemutatni, a magyar kormány törekvéseit a hadifoglyok hazahozatalára és a szükséges fedezet előteremtésére, az ez idő alatt a hazai társadalomban – különös tekintettel a miskolci kezdeményezésre – kibontakozó összefogásra és magának a hazahozatalnak a kivitelezésére. Forrásként a hazai szakirodalom mellett a Hadtörténeti Levéltárban található hadifogoly-gyűjteményt, illetve az akkori hadügyminisztérium 55/a és 55/b hadifoglyokkal foglalkozó ügyosztályainak anyagát, a B.-A.-Z. Megyei Levéltárból Miskolc város polgármesteri hivatalának iratait és a város közgyűlési jegyzőkönyveit, a korabeli miskolci sajtó híradásait és végül a Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Dokumentációjának iratait használtuk fel.

A témával foglalkozó kutató már munkájának kezdetén szembesül egy kényes kérdéssel, nevezetesen az orosz hadifogságba kerültek számának tisztázásával. 1918 őszén véget ért az emberiség történelmének addigi legnagyobb tömegeket megmozgató háborúja, amely a hadifogságba esettek számában is tükröződött. A háború évei alatt több százezer magyar katona került orosz hadifogságba, bár a tényleges létszámot a monarchia hadvezetése igyekezett titokban tartani. E tekintetben csak becslések léteztek. Gr. Somssich József külügyminiszter a nemzetgyűlés 1920. február 28-ai ülésén a háború alatt a Monarchia hadseregéből orosz fogságba kerültek számát 1 245 000 főre becsülte, melyből mintegy 700 ezer lehetett magyar.² Ez minden bizonnyal alábecsült adat, mely köszönhető egyrészt a korabeli politikai vezetés törekvéseinek, illetve a meglehetősen hiányos kimutatásoknak. A további kutatásokat nehezítette, hogy a hivatalos orosz

---

¹ Keresztessy Elemérnek két, a hadifogságból származó naplója található a múzeum adattárában. Az első napló (HOM.HTD.,76.93.1.) 1915. január 21. és 1915. augusztus 11-e között, míg a másik a hazatérés 42 napos hajútja során, 1920. október 23. és december 25. között íródott. (HOM.HTD.,76.329.1.) Az előbbi részben Környeyné Gál Edit dolgozta fel. (Környeyné G. E., 1985. 85–95.)

² HL., Hadifogoly Gyűjtemény 31. doboz

szervek nem vezettek teljes körű hivatalos, név szerinti nyilvántartást, ráadásul a foglyok gyakori áthelyezése is jelentősen megnehezítette a hiteles felmérést. Az elmúlt évtizedek, elsősorban is Józsa Antal kutatásai alapján a fentebb említettnél lényegesen nagyobb számokról beszélhetünk. Józsa munkájában az orosz hadsereg és kormány-szervek, a Nemzetközi Vöröskereszt és az osztrák–magyar hadügyminisztérium kar-totékainak összehasonlítása alapján kb. kétmillió legénységi állományúra és 50 ezer tisztre becsüli az orosz fogságba esett katonák számát.³ A következő kényes kérdés a nemzetiségi arány meghatározása. Erre vonatkozóan is Józsa kutatásait tartottuk mér-vadónak, miszerint a magyarok alkották a legnépesebb etnikai csoportot, számuk 5–700 ezer főre tehető.⁴ Elsősorban a monarchia hadvezetése a felelős azért, hogy a birodalom minden más népcsoportjához képest a magyarok estek a legnagyobb számban orosz fogságba. A hadsereg irányítói a megbízhatatlanabb szláv katonákat ugyanis elsősorban az olasz fronton vetették be, míg keleten a lehetőségekhez mérten inkább magyar és német ajkú csapatokat küldtek az arcvonalba, ennek következtében a magyar elem job-ban ki volt téve az orosz fogságnak.⁵ A fogságba esett magyarok számára kedvezőtlen volt a cári hadvezetés azon törekvése is, hogy a birodalom európai területein elsősorban a szláv, míg a más nemzetiségűeket, köztük a magyarokat szibériai táborokban igyekez-tek elhelyezni. Elsősorban ez utóbbi koncepciónak volt köszönhető, hogy Oroszország háborúból való kilépésének időpontjakor a magyar hadifoglyok jelentős része a biroda-lom legtávolabbi, ázsiai részén voltak fogva tartva.⁶ Egy 1919-ben, a Dán Vöröskereszt által, a szibériai hadifoglyok körében elvégzett felmérés alapján a hadifogoly-összlétszámot 100%-nak véve az osztrák–magyar foglyok 31%-ot tettek ki. Megállapítá-suk szerint a legnépesebb etnikum a maga kb. 500 ezres létszámával a magyar volt.⁷ Ebből mintegy 100–150 ezren lehettek az általunk is vizsgált kelet-szibériai területeken.

A fentiek tükrében értelemszerűen nem törekedhettünk arra, hogy tanulmányunk-ban egész pontos számadatokat adjunk közre. Azonban e rövid áttekintés is bizonyítja, hogy nem csak néhány száz vagy ezer ember, hanem több százezer hadifogoly sorsa volt a tét. Amennyire a források engedték, különös hangsúlyt fektettünk a miskolci származá-sú hadifoglyok sorsára, és ahol lehetőség volt rá, igyekeztünk tanulmányunk lábjegyzeteiben neveiket feltüntetni.

A központi hatalmak orosz fogságba esett katonái, köztük a magyar hadifoglyok százezrei számára a cári Oroszország mind ellátás, mind elhelyezés tekintetében a lehe-tőségekhez képest igyekezett megfelelő viszonyokat biztosítani, ami ennek ellenére is igen nagy megpróbáltatás volt a hadifoglyok számára. Természetesen korántsem voltak azonos életkörülmények a hatalmas ország minden részében, hiszen csupáncsak az éghaj-lati szélsőségek óriási szenvedést jelenthettek, különös tekintettel a szibériai vagy turkesztáni területekre. Az alacsony szintű higiéniai viszonyok és az ezzel szorosan összefüggő járványok is rengeteg áldozatot követeltek. Emellett számos esetben fordultak elő az örök részéről a hadifoglyokkal szembeni túlkapások, sikkasztások, de ezek az esetek elsősorban emberi gyengeség és nem a cári politika tudatos törekvéseinek következményei voltak. A háború első három évében orosz fogságba került katonák katonai igazgatás alá tartoztak, amely a cári bürokrácia minden gyengesége ellenére is képes volt a hadifoglyok számára az életben maradáshoz minimálisan szükséges feltételeket biztosítani.

---

³ Józsa A., 1970. 93–94.

⁴ Józsa A., 1970. 102.

⁵ Környeyné G. E., 1985. 186.

⁶ Józsa A., 1970. 103.

⁷ Környeyné G. E., 1985. 186.

Alapvető változást hozott a szovjet hatalomátvétel után kialakult helyzet. Az új hatalom legfontosabb céljai között szerepelt az egykori cári birodalom fő tartópilléreinek a szétverése, köztük is az elsők között a hadsereg átalakítása. A cári hadsereg felszámolása, illetve az új bolsevik hatalom hadifoglyokkal szembeni magatartása gyökeres változást eredményezett a hadifoglyok életében. Egyrészt kikerültek a katonai igazgatás fennhatósága alól, amely gyakorlatilag a központi ellátásuk teljes megszűnését eredményezte, másrészt a bolsevik vezetés a hatalomra kerülése utáni hetekben egyszerűen szabadoknak nyilvánította a hadifoglyokat, egyben az ellátásukkal kapcsolatos bármilyen feladatot elhárított magától. A gyakorlatban ez azonban csak elméleti szabadságot jelentett, elsősorban attól függően, hogy a hadifoglyok a hatalmas ország mely területén voltak elhelyezve, illetve legalább ennyire fontos volt, hogy az egyre nagyobb méreteket öltő anarchiában hogyan viszonyult hozzájuk a helyi hatalom, elfogadta-e a szovjet vezetés hadifoglyokat elengedő határozatát. Az európai orosz területekről a következő hónapokban a legtöbb magyar hadifogolynak sikerült hazajutnia, de a tanulmányunk által vizsgált Kelet-Szibériában elhelyezett hadifoglyok számára az elkövetkező évek csak fokozott testi-lelki szenvedéseket hoztak.

A szovjetek hatalomra kerülése és a háborúból való kilépésük bejelentése után megkezdődtek a béketárgyalások a központi hatalmakkal, melyeknek egyik fontos kérdése a hadifoglyok helyzetének végleges rendezése volt. Első lépésként 1918. február 10-én a felek megállapodtak a betegek és az 55 évesnél idősebb foglyok kicseréléséről. A hadifoglyok leggyorsabb és teljes körű cseréjéről a márciusban Breszt-Litovszkban⁸ megkötött békében intézkedtek, melyben a kicserélésen túl az aláírók kötelezték magukat arra, hogy a hadifoglyok gondozására felállított bizottságokat kölcsönösen be kell engedniük országaikba. A Monarchia ilyen bizottságokat küldött ki, és hadifoglyossegélyező központokat szervezett Pétervárott, Moszkvában és Kijevben, melyek feladata volt a foglyok hazajutásának a megszervezése és koordinálása is. A tervek szerint hasonló bizottságnak kellett volna megkezdenie munkáját Szibériában is, de az időközben a birodalom keleti részén fellángoló polgárháború ezt megakadályozta.⁹ Ez az esemény nemcsak a hadifoglyok hazajutását akadályozta meg, de annak a lehetőségétől is megfosztotta a Monarchia hadifoglyokkal foglalkozó hivatalait, hogy egyáltalán felmérjék a szibériai hadifogolytáborokban elhelyezett katonák számát, illetve hogy közvetlenül segélyeket juttathassanak el hozzájuk.

A Szibériában rekedt hadifoglyok hazajutását tehát 1918-tól két tényező gátolta. Egyrészt a fentebb említett polgárháború miatt a hazajutás a szárazföldi útvonalon lehetetlenné vált, másrészt, tekintettel arra, hogy még javában zajlott az első világháború, az antanthatalmak számára sem volt kívánatos, hogy az itt fogva tartott több százezres hadifogolytömegek visszatérjenek anyaországaikba. 1918 nyarára gyakorlatilag egész Szibéria a főként francia támogatást élvező ún. cseh légió, a Kolcsak által irányított fehér csapatok, illetve a nyár folyamán partra szálló japán és amerikai csapatok ellenőrzése alá került. A csehek tartották kezükben a szibériai vasút legfontosabb csomópontjait, a japánok és amerikaiak pedig a távol-keleti kikötőket. Az antant támogatásával megalakult az ún. „szibériai ideiglenes kormány”, amely természetesen magára nézve nem tartotta

⁸ A békét március 3-án írta alá a Szokolnyikov vezette szovjet küldöttség. *Galántai J.*, 1988. 438.

⁹ A breszt-litovszki egyezmény, illetve a szovjetek hadifoglyokkal szembeni pozitív hozzáállásának következményeként az európai orosz területekről a magyar hadifoglyok jelentős részének sikerült hazajutnia 1918 végére. A kiküldött bizottságok mindaddig folytatták munkájukat, amíg a budapesti szovjet megbízottakat az antant utasítására le nem tartóztatták, amire a szovjetek hasonló lépéssel válaszoltak és ezzel gyakorlatilag véget ért a hadifoglyok kölcsönös kicserélésének folyamata. A megváltozott helyzetben a hadifoglyok további hazahozatala hosszú hónapokra lekerült a napirendről.

kötelezőnek a szovjet kormány intézkedéseit. A változás pusztán abban volt tetten érhető a hadifoglyok számára, hogy ellátásuk a minimálisra, vagy sok esetben még az alá is süllyedt, illetve, hogy a tábortokat őrző cseh és orosz őrszemélyzet részéről drasztikusan megnövekedtek az atrocitások. Ez alól csak az amerikai, illetve japán fennhatóság¹⁰ alá került Vlagyivosztko környéki fogolytáborok voltak kivételek, melyek közül a legnagyobb a pervaja-rjecskai és a krasznoj-rjecskai¹¹ tábor volt. A hadifoglyok helyzetét tovább súlyosbította, hogy az első világháború befejezése és a Monarchia felbomlása után gyakorlatilag komolyabb segély nem érkezett ki Szibériába, ugyanis a kaotikus hazai viszonyok között nem volt, aki ezeket finanszírozta volna, egyáltalán foglalkozott volna a kérdéssel. A háború éveit elsősorban a svéd és a dán vöröskereszt helyi aktivistáin keresztül még jelentős, elsősorban pénzügyi támogatást sikerült kijuttatni. De ahogy a hadügyminisztérium 55/a ügyosztályának 1919. évi jelentése is megállapítja, a „szibériai hadifoglyok segélyezése hosszabb idő óta el van hanyagolva, mióta a Dán Vöröskereszt Egylet segély alapja elfogyott s a politikai sűrűlődségek folytán a szibériai fogolytáborok meglátogatása, a segélyek kiküldése megakadt.”¹² Ebben az volt a legtragikusabb, hogy pont akkor szakadt meg a Nemzetközi Vöröskereszt szervezetein keresztül érkező támogatás, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá.

Az 1919-es év legfőbb jellemzői a teljes áruhiány, az infláció, az anarchia, a vagyon- és személyi biztonság tökéletes hiánya mellett a foglyokkal szembeni, mindkét oldalról mutatkozó szélsőséges megnyilvánulások voltak.¹³ A körülmények tragikus megváltozása a szibériai hadifoglyok számára a testi-lelki leépülés felgyorsulását, a halálzáros arány jelentős emelkedését vonta maga után. Tovább fokozta a hadifoglyokon lévő pszichés terhet, hogy 1918-tól gyakorlatilag megszűnt a postai összeköttetés, amely tovább erősítette a kilátástalanság érzését. A szibériai magyar hadifoglyok 1917–1920 közötti helyzetét annak az általuk megfogalmazott memorandumnak a sorai tükrözik leginkább, melyet a „Magyar Vöröskereszt távolkeleti küldöttségének” nyújtottak át 1920 júniusában. E szerint: „Az 1917. évi fegyverszünet megkötése óta a szibériai hadifoglyok sorsa a vak véletlenre lett bízva. Az orosz belpolitikai küzdelmek teljesen elszakítottak minden kapcsolatot a nyugattal és főként a hazánkkal. Sőt még az a vékonyka szál is, mely a hadifoglyokat az otthonukkal valamiképpen összekötötte, a posta összeköttetés is hosszú időre megszakadt. Üldözött vad lett a hadifogoly Szibériában a szovjet forradalmárok keze között éppúgy, mint az ellenforradalmárok keze között. Szabadzsákmány lettünk. A legutolsó három év hiteles történetéről a hadifoglyosírok tudnának pontos beszámolót adni.”¹⁴

Ugyanakkor az 1919. október 26-án a krasznoj-rjecskai táborban megalakult „Hadifogly Magyarok Szövetsége” alakuló jegyzőkönyvének tanúsága szerint a hadifoglyok többsége nemcsak saját, de az otthoni körülményekkel is tisztában volt. „A ma-

¹⁰ A legjelentősebb, a több mint két hadosztálynyi erővel partraszálló japán expedíciós haderő volt. 1919 folyamán a legnagyobb hadifoglytáborok gyakorlatilag mind az ő fennhatóságuk alá kerültek, irányításuk megszervezésére külön hadifoglyosztályt hoztak létre. A táborok belső életébe nem szóltak bele, ennek köszönhetően ezekben a táborokban igen komoly társadalmi élet zajlott. A krasznoj-rjecskai táborban például kertészeti és kereskedelmi tanfolyam indult, színjátszó kör működött, és megszervezték az írni-olvasni nem tudók oktatását is. HL. Hadifogly Gyűjtemény, I. doboz

¹¹ A táborok neveinek a helyesírásánál a kortársak által írt, *A hadifogly magyarok története* című munkában használt formákat alkalmaztuk. (a szerz.)

¹² HL. I. 31. HM. 989. doboz.

¹³ *A hadifogly magyarok története* című könyv második kötetében számtalan visszaemlékezés olvasható e tekintetben, melyek közül is kiemelkedett az ún. krasznojarszki vérengzés. *Baja–Pilch–Lukinich–Zilahy*, 1931. 422–424.

¹⁴ HL. Hadifogly Gyűjtemény I. doboz.

gyar hadifogoly helyzete még sokkal rosszabb, mint a többieké, mert hazánk a háború folytán rettenetes helyzetbe került. Kormányaink nem támaszkodhatnak egy egészséges közvéleményre, nem szilárdak, társadalmunk ezekre nem igazán számíthat.” – Céljuk természetesen a hazajutás volt, de ezt is reálisan értékelték. – „Ez az ügy otthon azelőtt lelkiismeretlen hivatalnokok kezében volt, ránk nézve az eredmény semmi ... Támogatnunk kell őket azzal, hogy mi már itt állunk össze és mi is akarjuk előmozdítani érdekeinket.”¹⁵

A Szibériában rekedt magyar hadifoglyok hazajutását, illetve annak előmozdítását, ahogy azt a hadifoglyok érzékelték, nem segítették elő a hazai változások sem. A hadifogolyügyeket a háború négy éve alatt kizárólag Bécsben intézték, így a központi hatalmak összeomlása után kialakult helyzet a magyar hivatalos szerveket teljesen tájékozatlanul érte. Gyakorlatilag az új helyzetre sem az apparátusát tekintve, sem koncepcióján, nem utolsósorban anyagilag sem voltak a magyar hatóságok felkészülve. A hadügyminisztériumban és a külügyminisztériumban 1918 novemberében alakultak meg a hadifogoly ügyosztályok, de az első hónapokban meglehetősen alacsony határfokkal dolgoztak, amely több okra vezethető vissza. E kérdés rendezése a Monarchia felbomlása utáni Magyarországon háttérbe szorult. A zavaros belpolitikai viszonyok, majd a Tanácsköztársaság hónapjai egyaránt hátrányosan befolyásolták a kérdés megoldását. Tovább rontotta a hadifoglyok hazajutásának esélyeit a békekötés elhúzódása, illetve az antanthatalmak e kérdésekben tanúsított passzivitása. Az antant képviselői, élükön a Clemenceau által irányított francia delegációval, addig nem is voltak hajlandóak a szibériai magyarok sorsáról tárgyalni, amíg Magyarország nem írja alá az antant által diktált békefeltételeket. A magyar politikusok tárgyalási pozícióit tovább rontotta az az elhibázott lépés, hogy a belgrádi egyezmény¹⁶ megkötése után az akkori magyar kormány egyoldalúan kötelezte magát arra, hogy elengedi az ország területén fogva tartott antant országbeli hadifoglyokat. Az egyedüli eredmény az a Bernbe küldött magyar misszió volt, amelyen keresztül hírekhez lehetett jutni a kintlévő magyarokról. Sokáig ez volt az egyedüli kapcsolat a szibériai hadifoglyokkal.¹⁷

A Tanácsköztársaság bukása, majd az azt követő hónapok belpolitikai eseményei után, 1919 őszén került ismét a közvélemény érdeklődésének a homlokterébe annak a még mindig több százezres nagyságrendű tömegnek a sorsa, akik továbbra is Szibériában raboskodtak. Az érdeklődést csak fokozta, hogy ekkorra gyakorlatilag már csak az ázsiai orosz területeken voltak magyar hadifoglyok. A korabeli, így a miskolci újságok – különös tekintettel a *Miskolci Naplóra* – hasábjain egyre gyakrabban olvashatunk olyan leveleket vagy levélrészleteket, melyek szibériai hadifoglyoktól érkeztek, és a szörnyű szibériai állapotok leírása mellett a hozzátartozók, az itthoni magyarság segítségéért könyörögnek. Nem célunk ezen levelek részletes ismertetése, de a hangulatuk, a belőlük áradó reménytelenség és kétségbeesés érzékeltetése miatt az egyikből mégis idéznénk. A

¹⁵ Uo.

¹⁶ 1918. november 13-án Belgrádban az antanthatalmak részéről a francia keleti hadsereg parancsnoka, Henrys tábornok és a szerb hadsereg főparancsnoka, Zivojin Misic vajda katonai konvenciót írt alá a magyar kormány képviselőjével, Linder Bélával. *Ormos M.*, 1984. 60.

¹⁷ A korabeli körülmények között ez is előrelépés volt, hiszen a postai összeköttetés alig-alig működött. A szibériai hadifoglyokkal kétféleképpen lehetett összeköttetést teremteni, illetve megpróbálni azt. Vagy a Magyar Vöröskereszt külön e célra kibocsátott levelezőlapján, vagy a "Hadifoglyokat Gyámolító és Tudósító Hivatalon" keresztül lehetett zárt levélsomagot eljuttatni. Ez utóbbi nem is került postahivatalba, így valamivel biztonságosabb volt. Csomagot is lehetett küldeni maximum 5 kilogrammig, de ezek csak a legritkább esetben érkeztek meg és akkor is legtöbbször hiányosan. Miskolcon a Nagykorona utca 13. szám alatt működött "Hadifoglyokat Gyámolító és Tudósító Hivatal". *Miskolci Napló*, 1920. január 23.

Miskolczi Napló szeptember 20-i számában dr. Illés Brúnó 10-es honvéd főhadnagy levelét ismertették, mely az egyik legnagyobb szibériai hadifogolytáborból, Krasnojarszkból érkezett. Azért esett e levélre a választásunk, mert minden szempontból jellemzi a szibériai viszonyokat és a foglyok testi-lelki állapotát: „...Május végén még havazott, majd minden átmenet nélkül +30 Celsius a hőség. Szandálokban járunk, harisnya nélkül sportingben. Gondolatokban és álmokban mindig nálatok vagyunk....Egész szervezett város vagyunk, körülbelül 3000 lakóval....Itt már két forradalmat átélünk, s most a cseh-szlovák harcok folynak az új munkáshatalom ellen. A felfordulás óriási s mi két ütköző között vagyunk. Senki sem törődik velünk, nagyon el vagyunk hagyatva, feledve...Sokan nagyon lefogytak, rheumások lettek, elképzelni sem tudják, mi az 5 év rabság, távoli ellenséges földön nélkülözni....Mi miskolcziak mind teljesen egészségesek vagyunk, teljes egyetértésben élünk, habár mások közül sokan elpusztultak tífus, malária és más betegségben. Sokan megőrültek, sokaknak lefagyás folytán amputálni kellett karját, lábát, ujjait, fülét, orrát. Gyenge tüdejűek tönkrementek, elpusztultak, néhányan öngyilkosságot követtek el....Mikor fogják végre valahára ügyünket pártfogolni, mikor fog kormányunk érdekünkben valamit tenni, kik testi, lelki épségünket, életünket kockára tettük és már öt éve szenvedünk nyomorgunk.”¹⁸

Az ilyen és ehhez hasonló levelek nemcsak a közvetlen hozzátartozókat, hanem az egész közvéleményt megrázták és sokkolták.¹⁹ Mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy a gyors cselekvés életbevágó és a hadifoglyok hazahozatalának megnyugtató rendezéséhez szélesebb társadalmi összefogásra van szükség.²⁰ Miskolcon az elsők között alakult meg a hadifoglyok hazahozatalát célul tűző társadalmi szervezet. A kezdeményezés dr. Egri Miksa orvostól indult, akinek veje, dr. Lédig Dezső²¹ szenvedett Szibériában, így személyesen is érintve volt a kérdésben. A miskolci összefogást több hasonló vállalkozás követte az országban, így Szombathelyen, Budapesten és Győrben alakult meg hasonló szervezet.²²

Első és egyben alakuló összejövételét 1919. október 1-jén, szerdán tartotta meg a szervezet. A résztvevők egy 15 tagú bizottságot választottak meg, melynek elnökéül dr. Egri Miksát kérték fel. A *hadifogoly akció munka végrehajtó bizottság* október 13-ai

¹⁸ Miskolczi Napló, 1919. szeptember 20.

¹⁹ Ezen levelek közzététele a közvélemény figyelmének felhívásán, a társadalmi összefogás elősegítésén túl azt a célt is szolgálta, hogy a hadifoglyok hozzátartozói hírekhez jussanak. A foglyok tisztában voltak azzal, hogy csak ritkán jutnak haza a leveleik, ezért a legtöbben „*kölcsönösségi alapon*”, mindig írtak a velük egy táborban lévő, szintén miskolci hadifoglyokról is.

²⁰ Miskolc társadalma ekkor már nem először fogott össze a hadifoglyok érdekében. A breszt-litovszki béke után nagy számban érkeztek haza egykori hadifoglyok, akik ideiglenesen a város melletti – elsősorban egészségügyi szűrés miatt felállított – táborban lettek elszállásolva. 1918 márciusa és júniusa között több mint 1700 egykori hadifogoly fordult meg itt, akiknek a jobb ellátása, a tábori körülmények javítása céljából a város közönsége gyűjtést szervezett. Az összegyűlt mintegy 14 ezer koronát a város vezetése „*a katonák fogadtatása és az ezzel járó költségek fedezésére*” további 5 ezer koronával egészítette ki, tekintettel arra, „*hogy átérezve városunk közösségének a fogságból visszatérőkkel szembeni kötelezettségét, szükségesnek tartottuk a nemes akcióban való részvételét.*” B.-A.-Z. m. Lt. IV.-1903/a. Miskolc város 1918–1919. évi jegyzőkönyve, ügy alapszáma: 128/1918.

²¹ Egri minden erőfeszítése ellenére veje, dr. Lédig Dezső ügyvéd csak 1921 őszén térhetett haza, ugyanis a szovjet hatóságok több száz tisztársával együtt túszként tartották vissza. 1921. november elején öt miskolci társával, Petrányi Miklós tanár és iparművésszel, Inczedy László tartalékos 10-es honvéd hadnaggal, római katolikus tanítóval, Inczedy Gyulával, Tóth László 10-es honvéd századossal és dr. Bónis György tartalékos 10-es honvéd hadnaggal, Borsod vármegye volt alispánjának onokaöccsével érkeztek meg a csóti táborba. Miskolczi Napló, 1921. november.

²² A *Miskolczi Napló* újságírójának állítása szerint az országban a miskolci volt az első ilyen jellegű társadalmi összefogás, ezt követte a budapesti, majd a szombathelyi kezdeményezés. Miskolczi Napló, 1919. november 29.

közleménye szerint a mozgalom célja a vagyontalan foglyok hazahozatalának elősegítése volt, „mert kormányunk ez idő szerint még nincs abban a helyzetben, hogy összes hadifoglyaink milliárdos szállítási költségét fedezni tudná, így hát a foglyok tehetősebb hozzátartozói, részint a társadalom, a város és a megye közönsége gyűjtés, illetve adakozás útján” kell hogy áldozatot vállaljon.²³

A testület legfontosabb feladata mindenekelőtt a mozgalom koordinálása és a minél szélesebb társadalmi támogatás elnyerése volt. Mindenekelőtt fel kellett mérni, hogy egyáltalán hány miskolci, illetve Borsod megyei hadifogoly tartózkodhat még szibériai hadifogolytáborokban, és milyen úton lehetne őket a leghatékonyabban támogatni és elősegíteni a mihamarabbi hazatérésüket. Már a bizottság megalakulásának napján megközelítette azon jelentkezők száma a másfélszázat, akik biztosan állították, hogy közeli hozzátartozójuk tartózkodik Szibériában. A minden várakozást felülmúló érdeklődés miatt a bizottság a Király utcai, ún. Lichtenstein-féle házban, a Duna Biztosító Társaság helyiségeiben állította fel központját, ahol egészen október 12-ig, mindennap 3–6-ig folytatták a hadifoglyok lajstromozását.²⁴ Szintén az első nap eseményeként a bizottság dr. Gedeon Aladár kormánybiztost, dr. Bottlik József főispánt és dr. Szentpáli István polgármestert kérte fel a mozgalom fővédnökéül.

A hadifoglyok vártnál nagyobb létszáma és az ezzel járó lényegesen összetettebb szervezési, adminisztrációs, nem utolsósorban anyagi terhek miatt a bizottságok kibővítése és átszervezése mellett döntöttek a mozgalom irányítói. Az átszervezés következményeként külön városi, megyei és munka végrehajtó bizottságokat hoztak létre.

Az október 6-án végrehajtott átszervezés után a következőképpen állt fel az ún. szibériai hadifoglyok érdekében alakult mentő akció bizottság.²⁵

A mozgalom fővédnökei:

Dr. Gedeon Aladár kormánybiztos, dr. Bottlik István főispán, dr. Szentpáli István polgármester

Titkárok és jegyzők:

Dr. Balogh Zoltán, dr. Vadnay László, dr. Rimóczy József, dr. Tyrnauer Márk, dr. Csontó Dezső, dr. Domán Aladár, dr. Simon Miksa, dr. Plank Miklós

Városi Intéző Bizottság:

Bizony Ákos elnök, Bartányi Gyula, Baruch Gyula, Bulyovszky Gusztáv, Demeter Ernő, dr. Egri Miksa, Duszik Lajos, Fodor Jenő, Frankfurter Sándor, Győri Ödön, dr. Hodobay Sándor, dr. Halmos Géza, dr. Hollander Gusztáv, Koos Soma, Kürcz Jakab, Lichtenstein László, dr. Maurer László, Munk Pál, Neuman Adolf, Póka Sándor, Pollák Lajos, Rétay Kálmán, Ráczy György, Schrilla Adolf, Auszterlitz Sámuel, dr. Szabó Ármin, dr. Szöllősi Mór, Zábráczy György, Tóth Béla, Thury József, dr. Pfliegler Imre

Magyei Intéző Bizottság:

Zsóry György elnök, báró Bottlik István, Beniczky Aladár, báró Vay Elemér, dr. Görgey László, Kiss László, Munk Samu, dr. Katona József, Melczer László, herceg Odeschalky Lóránt, Kun András, dr. Pozsgay Lajos, Jekkelfalusy Viktor, Szathmáry Király Pál, Heiman Samu, Halassy József, Polonkay András, Klein Sándor, dr. Szigeti Pál, dr. Köllner Károly, Silbiger Gyula, báró Schekendorf Ármin, Patay Gyula, Vadászy Pál, dr. Farkas Gyula, Dobozy Dániel, Koncz Lajos, Szabó András, diósgyőri és ózdi gyárfőnök, az összes járási főszolgabírák

²³ Miskolci Napló, 1919. október 14.

²⁴ Miskolci Napló, 1919. október 4.

²⁵ Miskolci Napló, 1919. október 7.

Munka Végrehajtó Bizottság:

Dr. Egri Miksa elnök, Forster Kálmán, Fehér Ödön, Halmay Gyula, Hoványi Kornél, Hochmann Jakab, Erdélyi Dávid, Drucker Dezső, Hajós Manó, dr. Kozslik István, Róth Jakab, Moussil Rezső, Illés Dávid, Grünfeld Sámuel, Székely Ferenc, Reich Emil és Windt István

Az első együttes ülésre 1919. október 10-én, csütörtökön került sor a vármegyeháza nagytermében. Mint a bizottságok összetételéből első pillanatra szembetűnik, a kezdeményezőknek sikerült megnyerniük mind a város, mind a megye prominens személyiségeinek támogatását.²⁶ A gyakorlati munka elsősorban az ún. *Munka Végrehajtó Bizottságra* hárult. Sajnos e szervezet iratanyaga nem maradt meg, ezért a működésére, és ami legalább ilyen fontos lenne, a gazdálkodására vonatkozó adatokat csak a korabeli sajtó híradásaiból ismerhetjük meg.

A minisztériumokkal, a kormány és az antant képviselőivel, a vöröskereszt vezetőivel a gyakorlati tárgyalásokat elsősorban Egri Miksa főorvos és Gedeon Aladár folytatta. Gedeon kormánybiztos már október elején felvette a kapcsolatot a hadügyminisztérium hadifogolyügyeket intéző 55. ügyosztályával, illetve az antant budapesti képviselőivel. Ez utóbbiakkal folytatott tárgyalásainak eredményeként nyilvánvalóvá vált, hogy a miskolci és Borsod megyei hadifoglyok ügyét nem lehet külön kezelni az összes magyar hadifogolytól, csak abban az esetben, ha a hazaszállítás költségeit a miskolci Hadifogolymentő Akció elő tudja teremteni. Tárgyalásairól a következőket nyilatkozta: „*Eljártam az entente missziónál is orosz hadifoglyaink érdekében. Ott is minden jóval bízattak. Bizonyos nehézségek vannak e tekintetben, mert az entente csupán az összes foglyok hazaszállítására intézkedhetik, azonban legjobb indulattal kezelik a Miskolczon megindult mozgalmat és minden remény meg van arra, hogy a hazaszállításnál a miskolci és környékbeli hadifoglyok hazaszállítása a legelső sorban fog megtörténni.*”²⁷ A tárgyalások, mint az idézett interjúból is érződik, inkább a reményt erősítették, mintsem bármilyen konkrétumot is tartalmaztak volna.

A *mentőakció* vezetői számára nyilvánvaló volt, hogy csak azok számára van esély a közeli hazatérésre, akiknek költségeit fedezni tudják akár a hozzátartozók, akár a mozgalom által szervezett gyűjtések. A bizottság munkáját, a költségek előteremtését jelentősen megnehezítette az ország egyre súlyosabb gazdasági helyzete, a fokozódó infláció. Jellemző, hogy kezdetben még az újságok közzétették a hazaszállítás költségét mind koronában – október 11-én ez 14 000 korona volt –, mind valutában, később azonban már olyan gyorsan változtak az árfolyamok, hogy már csak a dollárra átszámított összegeket közölték, amely 200–300 dollár volt. Ennek az összegnek a kifizetését csak nagyon kevés, a hozzátartozók családjainak mindössze 10–15%-a tudta vállalni, illetve további mintegy 20%-uk a költségek felét fizették.²⁸ A maradék kétharmad költségeinek

²⁶ A bizottságok különlegessége volt, hogy amint az a korabeli sajtóban megjelent: „A szibériai hadifoglyok érdekében alakult mentő akció bizottsági tagjainak névsorát közöljük minden külön értesítés helyett. Kérjük az alábbiakat, hogy ezen hazafias és emberbaráti akcióban ezen, a védnökök által kijelölt megbízást készséggel tudomásul vennék.” Azaz maguk a bizottsági tagok is az újságokból, esetleg informális úton értesültek arról, hogy bekerültek a tagok közé. Igaz, hogy az így beválasztott tagoktól elsősorban inkább erkölcsi és nem anyagi támogatásra számíthatott a mentőakció. Miskolci Napló, 1919. október 7.

²⁷ Miskolci Napló, 1919. október 9.

²⁸ A helyzetet súlyosbította, hogy napról napra nőtt a jelentkezők száma. Jellemző, hogy az október 11-ei Miskolci Napló még csak 101 hadifogolyról tesz említést, de egy héttel később számuk már 196 volt, és a következő hetekben már meghaladta a háromszázat. Természetesen sokan voltak olyanok is, akik semmit sem tudtak hozzátartozóikról, csak reménykedtek abban, hogy valamelyik szibériai táborban raboskodnak. Általá-

előteremtése a bizottság feladata lett volna. A pénz megszerzése érdekében gyűjtőakciók indultak, jótékonyági rendezvényeket szerveztek,²⁹ és Egri vezetésével tovább folytatódtak a tárgyalások az illetékes magyar hivatalokkal, az Amerikai valamint a Nemzetközi Vöröskereszt képviselőivel. Ez utóbbit Ludvig Ernő svájci főkonzul,³⁰ míg az amerikai szervezetet egy bizonyos Maffot őrnagy képviselte. Dr. Gedeon Aladár a következő levelekkel fordult november elején az Amerikai Vöröskereszt, illetve a hadügyminisztérium 55. ügyosztályához:

Mr. Maffot őrnagy

Budapest

Ritz szálloda, 31

Mélyen tisztelt Uram!

Az Amerikai Egyesült Államok kormánya – tudásunk szerint – hajlandó vállalni a Szibériában immár évek óta szenvedő magyar honos hadifoglyok hazaszállítását megfelelő anyagi garanciák nyújtása ellenében és ennek megfelelően elegendő hajóteret is bocsátana rendelkezésre.

Ennek tudatában Borsod vármegye és Miskolcz városának vezetősége elhatározta, hogy több száz főből álló (ca.400) és szibériai fogolytáborokban lévő testvéreit egyelőre 40–50-es csoportokban hazaszállítaná és egyenként az Önök által megállapítandó szükséges költséget amerikai missziójuknál, avagy az Önök által megjelölendő pénzintézeteknél lefizet, nemkülönben lefizeti a telegrammok költségeit és mind azon esetleges kiadásokat, amelyek a szállításhoz szükséges intézkedések megkívánnak, amennyiben kegyeskednének az Amerikai Vöröskereszt Egyesület útján, vagy más útnak felhasználásával elhatározni a következőket:

Az Amerikai Egyesült Államok Vörös Kereszt Egyesületének budapesti missziója elvállalja, hogy a Magyarország területén lévő Borsod vármegye és Miskolcz város illetőségű hadifoglyok szállítása érdekében intézkedést foganatosít, ha az itt alulírott „Hadifogly mentő akció” (székhely Miskolcz) a kívánt költségeket és pedig az esetről esetre beküldött névjegyzékben feltüntetett hadifoglyok hazaszállításáért.....dollárt 1919. november 20-áig egyelőre 40–50 fogoly szállításáért.....budapesti pénzintézetnél letétbe helyezi és egyidejűleg a szállítási intézkedéshez szükséges költségek fedezésére.....összeget dollárokkban a misszió vezetőségének a rendelkezésére bocsátja.

Ezen ügylet részletkérdéseit a magyar hadügyminisztérium kiküldöttje tárgyalná le az amerikai misszió e célra delegált képviselőjével.

Ezen átiratunk tartalmát a magyar hadügyminisztérium 55. ügyosztályával is közöljük.

Szabad remélünk, hogy embertársaink megmentése érdekében megindított ténykedésünk Önöknél meghallgatásra számíthat és így tisztelettel kérjük is, hogy ezen ügyben a magyar hadügyminisztérium 55. Ügyosztályával a tárgyalást mielőbb megkezdeni szíveskedjék.

Miskolcz, 1919. november 3.

Teljes tisztelettel

*Dr. Gedeon Aladár
Kormánybiztos, mint védnök*

---

ban a később jelentkezők között többen voltak a vidékiek, és ők még a fent említett arányoknál is kisebb mértékben tudták csak vállalni a hazaszállítás költségeit. Miskolczi Napló, 1919. október 11., november 2.

²⁹ Az első miskolci jótékonyági rendezvény a Bulyovszky Gusztáv védnöksége alatt álló Miskolczi Műkedvelők Köre által november 8-án szervezett kabarélőadás volt. Miskolczi Napló, 1919. november 11.

³⁰ Miskolczi Napló, 1919. november 29.

A kormánybiztos még ugyanezen a napon értesítette a hadügyminisztériumot is.³¹

*A Magyar Hadügyminisztérium 55. ügyosztályának
Budapest*

Borsodvármegye és Miskolcz város közönségének azon kívánságát, hogy a már évek óta Szibériában sýnlődő megye és városbéli véreinket mielőbb hazaszállítani kívánja, egy előtérbe jutott és már egy hónap óta működő „Hadifogoly mentőakció” keretében szolgáljon olyképpen, miszerint a szállítási költségeket részint a hadifoglyok hozzátartozói, részint társadalmi úton fedezzük és a szállítást eszközölő misszionak az idemellékelt és az amerikai vörös kereszt egyeslet budapesti képviselőjéhez címzett átiratban foglalt feltételek mellett rendelkezésre bocsátjuk.

Arra kérnök a magyar hadügyminisztérium t. ügyosztályát, miszerint lépne érintkezésbe az amerikai vörös kereszt egyesület budapesti képviselőjével, ahová mi egyidejűleg az ide mellékelt átirat eredeti példányát angol nyelven elküldöttük.

Az ügy lebonyolításának részleteit tárgyalván meg a fentnevezett misszióval, ennek eredményéről tisztelettel kérjük mielőbbi szíves értésüket, hogy esetről-esetre kívánalmait teljesíthessük és ennek megfelelőleg intézkedhessünk.

Miskolcz, 1919. november 3.

Teljes tisztelettel

*Dr. Gedeon Aladár
Kormánybiztos*

A hadügyminisztérium illetékes ügyosztálya fel is vette a kapcsolatot az Amerikai Vöröskereszt budapesti megbízottjával, de a tárgyalások nehezen haladtak. Eredményesebbek voltak a Nemzetközi Vöröskereszttel folytatott megbeszélések, melynek eredményeként november végén megtörténhetett az első átutalás. A pénzügyi tranzakciót Székely Aladár, a Borsod Miskolczi Hitelbank igazgatója bonyolította le. Ennek keretében 27 szibériai hadifogoly hozzátartozói által befizetett összeget juttatták el a Nemzetközi Vöröskereszt genfi központjába. E szervezet 1919 tavaszán dr. George Montandon svájci orvost, vagy ahogy a korabeli sajtóban gyakran emlegették, dr. Montandon Györgyöt küldte ki Szibériába elsősorban tájékozódni, másodsorban a lehetőségek szerint támogatni a rászorulókat, és elkezdeni szervezni a hadifoglyok hazatérését. Természetesen Montandon feladata nem kizárólag a magyar, hanem minden hadifogoly érdekének a képviselője volt. A magyar kormány egy kisebb összeget átutalt a Nemzetközi Vöröskereszt számlájára, hogy e misszió keresztül juttassák ki a rászoruló szibériai hadifoglyokhoz, ez az összeg azonban arra nem volt elég, hogy a hazahozatal költségeit is fedezze. A Vlagyivosztokban működő Montandon-féle misszió elsősorban a kapcsolatteremtésben, a kint rekedt hadifoglyok érdekvédelmében játszott fontos szerepet, később pedig megszervezte azon hadifoglyok hazatérését, akiknek családja elő tudta teremteni a hazautazáshoz szükséges összeget. A miskolci mentőakció által összegyűjtött pénzt is a genfi központon keresztül juttatták ki a Montandon-féle misszióhoz és megkezdődhetett az első hazatérő csoport megszervezése.³²

³¹ Miskolczi Napló, 1919. november 5.

³² Ténylegesen 1920 januárjában érkezett meg Montandon vlagyivosztoki állomáshelyére az első miskolci pénzküldemény. Ekkor 27 hadifogoly útiköltségét sikerült eljuttatni Bernen keresztül Szibériába. Alább közöljük nevüket, a zárójelben pedig hadifogolytáboruk nevét.

Ugyanakkor azt is látniuk kellett a szervezőknek, hogy a mentőakció majd kéthónapos működése során a várhatóan szükséges költségeknek kevesebb, mint 10%-át sikerült előteremteni, és minden jó szándéka, a helyi társadalom széles körű összefogása ellenére a kezdeményezés nem lehet sikeres, ha nem bővül országos méretűvé, illetve ha a kormány nem karolja fel hatékonyabban mind politikai, mind anyagi vonatkozásban.

A hadifogolykérdés végleges és megnyugtató megoldása 1920. év elejétől kezdődött meg, ekkor került a nemzetgyűlés elé a szibériai hadifoglyok ügye. A február 28-ai nemzetgyűlési ülésen gr. Széchenyi Viktor interpellációt nyújtott be a hadügyminiszterhez, melyben kijelentette, „...*úgy vagyok értesülve, hogy a hazahozatalnak főleg anyagi akadályai vannak, mert egy-egy hadifogolynak a hazahozatala óriási pénzbe kerül.....Az erre a célra szükséges fedezetet, ha kell, a föld alól is kötelessége előkaparnia Magyarországnak.*”³³ A nagy tetszést kiváltó beszéd már jelezte, hogy a legmagasabb szinten is komoly szándék van a kérdés megoldására. A gazdasági akadályon túl azonban továbbra is gátja volt a hazahozatalnak az antant elutasító magatartása. Ez irányban, még szintén februárban a Neullyben tárgyaló gr. Apponyi Albert vezette béke delegáció tette meg az első lépést, amikor is memorandumot nyújtott át a foglyok hazaengedése ügyében. Az antanthatalmak válasza március 13-án érkezett meg, melyben engedélyezték egy magyar misszió kiküldését Kelet-Szibériába, amely megkezdheti a hadifoglyok hazaszállításának az előkészítését, ugyanakkor annak teljes költségét a magyar kormányra, illetve a magyar társadalomra hárította. A hangsúly jelen esetben, mint láthattuk ez utóbbin volt, hiszen a magyar kormánynak nem állt rendelkezésére a szükséges összeg, ráadásul a szibériai katonai helyzet a szárazföldi hazaszállítást teljesen lehetetlenné tette, így csak a roppant költséges tengeri szállítás lehetősége maradt meg. Ez pedig, ha egy fogolyra a már említett kb. 200–300 dollárnyi koronát számolunk, akkori árakon meghaladta a 8 milliárd koronát, ezt kizárólag állami forrásokból nem lehetett finanszírozni. Felelős kormányzati politikusok közül az elsők között Korányi Frigyes pénzügyminiszter fogalmazta meg a nemzetgyűlésben, hogy „...*nem szabad mindent csak az államtól és a kormánytól várni. Azt hiszem módjában áll a magyar társadalomnak pressziót gyakorolnia azokra, akik képesek nagyobb áldozatot hozni*”. Ugyanakkor a kormány nevében kijelentette, hogy – „...*bármilyen nagy nehézségekbe ütközik is, bármilyen nagy anyagi áldozatokba is fog kerülni a magyar hadifoglyok istápolása és hazahozatala, olyan feladata a magyar társadalomnak és a magyar kormánynak, amelyet szem elől téveszteni nem lehetett.*”³⁴

Tulajdonképpen a miniszteri felszólalás nyitott kapukat döntött, hiszen az ország több területén – mint például Miskolcon is – már 1919 őszétől megmozdult a társadalom, gyűjtések kezdődtek és számtalan jótékonyági rendezvényt szerveztek a pénz előteremtése érdekében. 1920 januárjában a helyi kezdeményezések után megkezdődött az országos szintű, központilag szervezett és koordinált gyűjtés is. 1920. január 23-án a budapesti tisztai kaszinó nagytermében „*a hadifoglyok segélyezése és hazahozatala*”

Ragályi Gyula és Bolváry Andor zászlósok, Bartal András hadnagy, dr. Eckert Sándor (Krotsuszuriszsk), Bader Ferenc (Pervajaretska), Sternberg Árpád hadnagy, Rosenberg Vilmos zászlós (Kervajaretska), Fazekas Dezső főhadnagy, Bilitzer Ernő hadnagy, Kellner Károly hadnagy, Reioh Artúr önkéntes, Máriássy László főhadnagy (Nikolszk-usszurijiszsk), Fazekas Miklós, Bende István, Hnilitshka Antal, Némethy Pál hadnagyok, Pogány Alfréd, dr. Lédig Dezső, Perényi Manó főhadnagyok, Némethy József százados és Dénes Zoltán zászlós (Krasznójarszk), Neményi Ödön, Erdélyi Ferenc és Andor (Krasznajaretschka), dr. Fűrész Jenő főorvos (Irkutszk), Illés Pál őrmester (Berezovka), és Roob József hadnagy (Petropavlovszk) Miskolczi Napló, 1920. január 14.

³³ HL. Hadifogoly Gyűjtemény 31. doboz

³⁴ HL. Hadifogoly Gyűjtemény 31. doboz

céljából gyűlést rendeztek, melyen részt vettek a kérdéssel foglalkozó meghatározó személyiségek, többek között Ruffy Pál miniszteri tanácsos, a Hadifoglyok Hozzátartozóinak Egyesülete képviselőjében, a hadügyminisztériumból pedig Kirchner Sándor alezredes és Gyórfy Zoltán főhadnagy. A gyűlés résztvevői megállapították, hogy mindenekelőtt „...a társadalomnak kell ebben a tekintetben összefogni, és azon dolgozni, hogy legalább az első szállítmányhoz, azt a pénzt amibe kerül össze tudjuk hozni.”³⁵ A gyűlésen ismertetésre került jelentés szerint 1919–1920 tele különösen súlyos volt Szibériában és a cselekvés tovább nem halasztható. Éppen ezért az elsődleges feladat segélyek kijuttatása, majd a hazahozatal megszervezése, illetve az ehhez szükséges anyagi fedezet előteremtésére egy széles alapokra építő, társadalmi gyűjtés beindítása volt. Ez utóbbi megszervezésével a polgári és a katonai hatóságok a Gömbös Gyula vezette Magyar Országos Véderő Egyesületet (MOVE) bízták meg. E szervezeten belül alakították meg az ún. *Magyar Hadifogolymentő Mozgalmat*. Az operatív munkát ennek a végrehajtó bizottsága intézte, melynek tagjai voltak a Hadügyminisztérium, a Magyar Vörös Kereszt Egylet, a Hadifoglyok Hozzátartozóinak Egylete és a körletparancsnokságok delegáltjai.³⁶ A gyűjtés elsősorban az egyházakra, a bankokra, a pénzüzetekre épült, melyekre az országszerte elhelyezett plakátok hívták fel a figyelmet, de ezek mellett fontos szerepet játszottak a miskolcihoz hasonló helyi társadalmi összefogásból befolyó összegek is. A gyűjtést a legkönnyebben az országos központ által külön e célra kibocsátott levelezőlapok és bélyegek megvásárlásával lehetett támogatni.

A társadalmi összefogás mellett a magyar kormány is hozzákezdett a szükséges lépések megtételéhez. 1920. május 4-én a magyar minisztertanács elfogadta a magyar kir. honvédelmi miniszter 1920. évi 135/eln. Hdfg. A.-1920. szám alatt benyújtott előterjesztését, mely alapján felállították a „*Miniszteri Bizottság hadifogoly ügyek intézésére*” elnevezésű hivatalt, melynek a hatáskörébe utalták a hadifoglyok hazaszállítását, ellátását, leszerelését, anyagi és erkölcsi támogatását. A bizottság elnöke a mindenkori honvédelmi miniszter volt.³⁷

A társadalom és a kormány erőfeszítései azonban még együttesen is kevésnek bizonyultak ahhoz, hogy fedezni tudják a hazaszállítás költségeit. A magyar hadifoglyok hazahozatalának érdekében megmozdult a külföldi, elsősorban amerikai magyarság is, az ott megindult gyűjtés eredményeként hárult el az addig leküzdhetetlennek hitt anyagi akadály az utazás elől. A magyarság ottani helyi szervezetei a szibériai hadifoglyok hazahozatalát a kinti magyarság erkölcsi kötelességévé tették, amihez minden önálló keresettel rendelkező öt dollárral járulhatott hozzá. A kezdeményezés nagy visszhangot váltott ki az amerikai magyarság körében, ami azért is volt igen jelentős, mert így nemcsak újabb összegekkel egészült ki a hazai gyűjtés, hanem ami legalább ilyen fontos volt, sikerült valutához is hozzájutni. Emellett a Népszövetség részéről is történtek bizonyos lépések a szibériai hadifoglyok hazahozatalának elősegítése érdekében.

De nem csak anyagi vonatkozásban történt számottevő előrelépés, hanem diplomáciai tekintetben is, amely szoros összefüggésben volt a szibériai katonai helyzet jelentős megváltozásával. A tavaszi vörös offenzíva szétverte a Kolcsak által irányította közel fél milliós hadsereget, és nyár elejére a bolsevik csapatok szinte teljesen elfoglalták Szibériát. Ennek következtében újra életbe léptették a breszt-litovszki béke hadifoglyokra vonatkozó cikkelyeit, miszerint ismét szabadok lettek a magyar foglyok, de

³⁵ HL. Hadifogoly Gyűjtemény 31. doboz

³⁶ A szervezet részletes felépítésére, tevékenységére és működésére vonatkozó iratanyag a HL. Hadifogoly Gyűjtemény, 31. dobozában található.

³⁷ HL. Hadifogoly Gyűjtemény 31. doboz

ellátásukról ismételten maguknak kellett gondoskodniuk, igaz, ez utóbbi gyakorlatilag csak megerősítette a tényleges helyzetet. Azután, hogy az antant márciusban hozzájárult a magyar hadifoglyok hazaszállításához, májusban sikerült a szovjet kormányval is megállapodni. A Koppenhágában megkötött szerződés értelmében a szovjet fél kötelezte magát arra, hogy a még a területén, így a Szibériában tartózkodó hadifoglyokat is akadálytalanul hazabocsátja,³⁸ illetve az antant engedély után Moszkva is beleegyezett abba, hogy egy magyar vöröskeresztes misszió utazzon Szibériába, melynek feladatát a hazaszállítás megszervezésében és koordinálásában jelölték meg.

Miután mind a politikai, mind a pénzügyi akadály elhárult a foglyok hazaszállítása elől, megkezdődhetett a tényleges szervezés, a vöröskeresztes misszió Szibériába juttatása. A magyar küldöttek már március derekán útnak indultak Budapestről. A mindössze két főből, Dell'Adami Géza vezérkari századosból és dr. Kovács István orvosnagyból álló misszió március 15-én hagyta el a fővárost.³⁹ A küldöttség az Egyesült Államok és Japán érintésével, három hónapos út megtétele után érkezett meg Szibériába. Az Egyesült Államokban közel két hónapot töltött a magyar delegáció, ahol nagyon fontos tárgyalásokat folytattak New Yorkban és Washingtonban, mind szervezési, mind anyagi kérdések tekintetében, elsősorban a kinti magyarság prominens vezetőivel. Vlagyivosztkba Yokohama érintésével⁴⁰ 1920. június 18-án⁴¹ futott be a hajójuk, közel egy időben a hasonló osztrák küldöttséggel. Megérkezésük után a legfontosabb feladatuk a tájékozódás, a hazaszállításra váró foglyok számának, egészségi és fizikai állapotának a felmérése volt, hiszen gyakorlatilag semmilyen hiteles információval nem rendelkeztek megérkezésük előtt. A két legnagyobb tábor, a dr. Fekete Ignác egri járásbíró, tartalékos hadnagy irányította, összetételét tekintve főképp legénységi állományú nikolsk-usszurijszki, és az elsősorban tisztai táborként ismert pervaja-rjecsikai tábor meglátogatása után a hazaszállításra váró foglyok létszámát két-háromezer főre becsülték, de még a Szibéria belsőbb területein fekvő, szovjet kézen lévő táborokról továbbra sem volt információjuk, ezért várható volt, hogy ez a szám jelentősen módosulhat.

Természetesen ilyen nagyságrendű ember hazaszállításának megszervezése és lebonyolítása a korabeli viszonyok között jelentős szervezőmunkát igényelt. Mindenekelőtt a hazaszállítás sorrendjét kellett meghatározni. Munkájukat segítette, hogy a legnagyobb hadifogolytáborokban a foglyok már a misszió megérkezése előtt hozzákezdtek a hazaszállítás megszervezéséhez. A fentebb már említett krasznaja-rjecsikai hadifogolytáborban például két bizottság is alakult.⁴² Az ún. Propaganda Bizottság feladata volt „*a hazautazás érdekében felmerülő eszmék fontolóra vétele és azok eredményes szorgalmazása*”, azaz azoknak a foglyoknak a meggyőzése, akik kint akartak letelepedni. Ebben az időben ugyanis, elsősorban a japán és amerikai fennhatóság alatt lévő területeken jelentős volt azon magyar katonák száma, akik már valamilyenfajta egzisztenciát teremtettek maguknak és többé-kevésbé beilleszkedtek az ottani társadalomba. Ezentúl egyfajta ideológiai nevelés is a feladata volt, hiszen a hadifoglyok körében is ismertek voltak a hazai események, a bolsevik eszméktől való félelem és tudták, hogy a hazatérő foglyokat

---

³⁸ A gyakorlatban azonban az 1919 őszen Magyarországon megkezdődött kommunista perekre válaszul a szovjet hatóságok több mint ezer magyar tisztet visszatartottak túszként, akiket elsősorban a Közép-Szibériában fekvő krasznajarszki hadifogolytáborban helyeztek el.

³⁹ *Baja-Pilch-Lukinich-Zilahy*, 1931. 494.

⁴⁰ A magyar delegáció június 12-én érkezett meg Japánba, mely az első alkalom volt, hogy hivatalos magyar küldöttség a távol-keleti ország földjére lépett. *Baja-Pilch-Lukinich-Zilahy*, 1931. 494.

⁴¹ *Baja-Pilch-Lukinich-Zilahy*, 1931. 494.

⁴² A krasznaja-rjecsikai táborban felállított bizottságokról a HL. Hadifogoly Gyűjtemény I. dobozának anyagában található részletes dokumentáció.

egyfajta ideológiai „szűrésnek” fogják alávetni a hatóságok. A gyakorlati ügyintézés és a tényleges szervezést a magyar táborparancsnokság által felállított ún. Táborsegélyező Bizottság intézte. Hasonló bizottságot állítottak fel a nikolszk-usszurijszki hadifogolytábor lakói is. Itt egy ún. Jóléti Bizottságot hoztak létre, amelynek albizottságaként működött a Hazaszállítást Előkészítő Bizottság (HEB).⁴³ Ennek tevékenysége gyakorlatilag megteremtette a júniusban megérkező vörös kereszt misszió munkájának az alapját, hiszen megkezdték a foglyok összeírását, kísérletet tettek a más táborokban elhelyezett magyar hadifoglyok számának felmérésére, és egyfajta hazaszállítási sorrendet is felállítottak, amelyen később a misszió is csak kisebb korrekciókat hajtott végre. Ez utóbbi azért is nagy jelentőségű, mert e sorrend felállítása valamiféle konszenzuson alapult, ami nagyon fontos volt az esetleges konfliktusok elkerülése végett, hiszen ne feledjük, hogy ezeknek az embereknek a legnagyobb része már hosszú évek óta élt nyomorúságos körülmények között és minden vágyuk volt, hogy mihamarabb hazajussanak. A HEB által összeállított lista öt kategóriába sorolta a foglyokat. Az első kategóriába azok a foglyok tartoztak, akiknek hazajutását a hozzátartozóik fedezték, ők mindenképpen elsőbbséget élveztek. A további négy kategóriába rászorultság szerint osztották be a foglyokat. Legelőször kerültek besorolásra a súlyos betegek, őket követték az idősek – általában 50 éves kornál húzták meg a határt –, majd a családi okoknál fogva előrevettek következtek, végül az utolsó csoportba került mindenki más, akik között életkor szerint állítottak fel sorrendet.

A misszió vezetői célszerűségi és szervezési szempontokat szem előtt tartva, a nikolszk-usszurijszki tábor jelölték ki központi gyűjtőtáborul, míg a misszió főhadiszállását Vlagyivosztkban állították fel.

A „*Magyar Vörös-Kereszt Misszió*” megérkezése utáni mintegy két hónap legfontosabb feladata a behajózásra várók létszámának felmérése volt. A számuk napról napra emelkedett, júliusban már meghaladta a háromezret. Jellemző a misszió téves helyzetfelmérésére, hogy terveik szerint az összes hadifogoly hazaszállítást megoldhatónak vélték legkésőbb 1920 őszére, mindössze öt amerikai ún. „*transzporthajó*” kibérlésével. Ehhez képest a misszió munkája még több mint egy évig tartott Szibériában. A legnagyobb gondot a fentebb is említett belső-szibériai helyzet, az ottani magyarokra vonatkozó ismeretek teljes hiánya okozta, amelyre vonatkozóan a szovjet hatóságok sem tudtak semmiféle felvilágosítással szolgálni. A legfontosabb információforrások az e területről érkező hadifoglyok, illetve a Nemzetközi Vörös kereszt ott dolgozó munkatársai voltak, majd az ősz folyamán a misszió által kiküldött munkatársak segítettek felmérni a Szibéria beljebb fekvő részein lévő táborok magyar katonáinak létszámát.⁴⁴

A nyári összeírások, majd a konkrét szervezési feladatok lebonyolítása után a tényleges behajózás 1920 őszén kezdődhetett meg.⁴⁵ Kizárólag magyar hadifoglyokat

---

⁴³ HL. Hadifogoly Gyűjtemény, 2. doboz

⁴⁴ Minden beérkező információt feldolgozva is szinte lehetetlen volt a hazatérni vágyó magyar hadifoglyok számának felmérése, hiszen sok területről egyáltalán nem érkeztek hírek a misszióhoz. A kiküldött munkatársak is elsősorban csak a Csita környéki táborokat térképezték fel.

⁴⁵ Ez a hivatalos „*Magyar Vörös-Kereszt Misszió*” által szervezett hajókra vonatkozik. Azok a hadifoglyok, vagy legalábbis egy részük, akiknek a hazaszállítási költségét a *Montandon*-féle misszió keresztül sikerült még a tavasszal kijuttatni, ugyanis már tavasszal hajóra szállhattak. Montandon a japán Sunko Maru személyszállítót bérelte ki, melynek fedélzetén 596 magyar hadifogoly térhetett haza. A Montandon-misszió keresztül első miskolciként Steinberger Árpád hadnagy, Wachter Adolf miskolci ékszerész veje szállhatott hajóra 1920. február 28-án. Miskolci Napló, 1920. április 25.

szállító hajók nem voltak, általában az egykori monarchia katonái utaztak egy hajón. A legnagyobb magyar kontingensek a következő hajókon érkeztek haza:⁴⁶

1920. október 5., Scharnhorst, német személyszállító

1920. október közepe, Hozan Maru, japán személyszállító⁴⁷

1920. október 26., Mainam, francia teherhajó, fedélzetén 1765 fogollyal⁴⁸

1920. november 15., Steigerwald, német teherhajó

1920. november 24., Frankfurt, német teherhajó

1921. március 14., Dr. Pirre Benoit, fedélzetén 863 magyar

1921. április 12., Peiho, japán személyszállító, fedélzetén 863 magyar

1921. szeptember 19., Crook, amerikai személyszállító, fedélzetén 267 magyar

Természetesen ezeken kívül is érkeztek haza magyar hadifoglyok Szibériából „egyénilag” – már a magyar misszió megérkezése előtt is – elsősorban német „*transporthajókon*”. Ezekre feljutni egyéni ügyesség kérdése volt, igaz, nagyban megkönnyítette a helyzetet, ha a hazatérni igyekvő rendelkezett valamennyi készpénzzel. Köztük találunk olyanokat is, akiknek hozzátartozóik juttatták el az útiköltséget. Sok esetben a német hatóságok segítőkészsége folytán sikerülhetett feljutni egy-egy ilyen hajóra, melyek a legtöbb esetben Hamburg kikötőjébe futottak be. Ilyen esetekről leginkább a határok felállított hadifogoly fogadó bizottságok által vezetett esemény-, illetve nyilvántartási naplók bejegyzései tanúskodnak, ezek közül azonban nagyon kevés maradt meg. Ilyenek például a Hadtörténelmi Levéltárban megtalálható, királyhidai bizottság által vezetett naplók.⁴⁹ Királyhida nyugati fekvéséből adódóan ide érkeztek meg a Németországon keresztül hazatérő magyar hadifoglyok.⁵⁰

Természetesen a legtöbb Kelet-Szibériából hazatérő magyar hadifogoly a „*Magyar Vörös-Kereszt Misszió*” segítségével szállhatott hajóra. A Vlagyivosztk–Trieszt hajóút általában bő egy hónapig tartott, bár egyes esetekben meghaladhatta a két hónapot is, és a mai ember fülének egzotikus tájakon vezetett keresztül. Az utat Keresztessy Elemér naplójának leírásából ismerhetjük meg. Ő 1920. október 26-án indult a Mainam (Hablesairól) nevű francia teher szállítóval Vlagyivosztk kikötőjéből. Az út hosszáról és állomásairól, a köztük megtett távolságokról pontos statisztikát vezetett, mely szerint az utazás 42 napig tartott, és a következő nagyobb kikötőket érintette:

Vlagyivosztk–Saigon: 10 nap, 2582 mérföld (mfd), október 26.–november 6.

Saigon–Szingapúr: 3 nap, 648 mfd., november 10.–november 13.

Szingapúr–Colombo / Sri Lanka, az akkori nevén Ceylon szigete /: 7 nap, 1570 mfd., november 13.–november 20.

Colombo–Port-Said / Egyiptom, Szezi-csatorna földközi-tengeri kijárata /: 16 nap, 3488 mfd., november 20.–december 6.

Port-Said–Trieszt: 6 nap, 1323 mfd., december 9.–december 15.

---

⁴⁶ A listát a *Baja–Püch–Lukinich–Zilahy* (1931.) szerkesztette mű második kötete alapján állítottuk össze. Ahol az lehetséges volt igyekeztünk feltüntetni a kihajózás dátumát, a szállított foglyok létszámát és a hajó nemzetiségét is.

⁴⁷ Ezen elsősorban olyan banktisztviselők utaztak, akiknek utazási költségeit egykori munkaadóik fedezték.

⁴⁸ Köztük volt a tanulmány megírását inspiráló Keresztessy Elemér is. HOM.HTD.,76.329.1.

⁴⁹ A naplók sajnos nem alkotnak összefüggő sorozatot, sok a hiány, éppen ezért nem is lehet pontosan megbecsülni az ezen az úton hazatérők számárányát sem. HL. Hadifogoly Gyűjtemény, 19. doboz.

⁵⁰ A bejegyzések között egészen megdöbbentő történetekkel is találkozhatunk, melyek az egyéni vállalkozó szellem és kockázatvállalás hihetetlen példái. Igaz, azoknak a foglyoknak sem volt egyszerűbb az utazása, akik a vörös előrenyomulás után szárazföldi-tengeri kombinált útvonalon jutottak haza a Pétervár–Narva–Stettin–Lipce–Berlin útvonalon.

A 42 napos út során érintettek három kontinenst, megtettek 9611 tengeri mérföldet, amely Keresztessy számításai szerint 17 799,572 kilométer volt.⁵¹ Ez az utazás azonban korántsem volt romantikus, különösen az első transzportok utasai számára nem. Ekkor ugyanis tapasztalatok hiányában a hajókon nem voltak megfelelő felszerelések, amelyek elengedhetetlenül szükségesek lettek volna a közel 20 000 kilométeres út során a szélsőségesen változó időjárási körülmények elviseléséhez, illetve megfelelő mennyiségű és minőségű élelemmel sem rendelkeztek. Különösen ez utóbbi jelentett súlyos problémát az amúgy is legyengült hadifoglyok számára és ehhez társult, hogy a naplók bejegyzései alapján az ázsiai kikötőkben nem lehetett megfelelő minőségű ivóvízhez jutni. Mindezek következtében különösen az első hajókon viszonylag magas volt a halálzási arány. A hajókon a vöröskereszt munkatársain kívül az Egyesült Államok-beli jótékonyági szervezet, a Y. M. C. A.⁵² aktivistái igyekeztek javítani a körülményeken. Keresztessy leírásából tudjuk, hogy ők nem csak élelmiszerrel segítették a hazatérőket, hanem ellátták őket kisebb használati tárgyakkal, így például tüvel és cérnával is.⁵³

A hazaérkező katonákat fogadóbizottságok várták a határon, akik intézték az adminisztrációs teendőket. Ezek elintézése után sem nyílt meg egyenes út az otthonig, ugyanis a volt hadifoglyokat a hadügyminisztérium 1919 februárjában kiadott 3000 eln./55.b. számú utasítása alapján leszerelő táborokba szállították át. Ezekben a táborokban intézték el központilag a leszereléssel kapcsolatos teendőket és minden katonának tüzetes orvosi ellenőrzésen kellett átesnie. Ez utóbbi része volt egy eleinte háromnapos karantén, amelyet később a fokozott járványveszély miatt – amely különösen aktuális volt a Kelet-Szibériából hazatérő katonák esetében – 14 napra emeltek fel. Ez idő alatt a katonák folyamatos orvosi ellenőrzés mellett, többszöri fertőtlenítésen estek át. Ezen túl a Tanácsköztársaság utóhatásaként alapos politikai ellenőrzés is folyt, itt szűrték ki a politikailag gyanús, megbízhatatlan egykori hadifoglyokat. Ilyen tábor működött Csóton, Inotán, Zalaegerszezen és Miskolcon, de közvetlenül Budapestre is szállítottak – elsősorban súlyos beteg – katonákat. Összességében tehát a hazatérő katonákra még azután is komoly megpróbáltatások vártak, hogy elhagyták szibériai táboraikát.

A misszió eredeti terveivel szemben a hazaszállítás lényegesen lassabban haladt. A vártnál jóval többen jelentkeztek a nikolszk-usszurijszki központi táborban. 1920 decemberében csak ennek a tábornak a létszáma meghaladta az ezer főt,⁵⁴ és ez a szám a következő hónapokban sem csökkent, sőt 1921. február 21-én már 1321 főre emelkedett.⁵⁵

A misszió vezetője, aki ekkor már a Dell'Adami Géza vezérkari századost felváltó Gerő Tibor volt, 1921. február 11-én közzétett 270/1921⁵⁶ számú utasításában szólított fel minden, addig még nem regisztrált hadifoglyot, hogy jelentkezzen a misszió vlagyivosztoki irodáján, mert ellenkező esetben elveszítik a lehetőségüket a hazatérésre. Az utolsónak szánt felszólítást közzétették a helyi orosz és angol nyelvű újságokban, sőt még Mandzsúriában is. Azonban a misszió minden erőfeszítése ellenére is csak nagyon lassan jutottak el a hírek Szibéria belsejébe, ezekről a területekről még 1921 nyarán is nagy számban érkeztek hadifoglyok a távolkeleti kikötőbe. Ezért Gerő Tibor csak augusztus 21-én jelenthette, hogy a misszió befejezte munkáját és a magyar kormány uta-

⁵¹ HOM.HTD., 76.329.1.

⁵² A Y. M. C. A. az Angliában és az Egyesült Államokban működő protestáns egyházi ifjúsági szervezet rövidítése. E szervezet aktivistái nem kizárólag a hajókon, hanem Szibéria elsősorban antantcsapatok által ellenőrzött területein is végeztek jótékonyági munkát.

⁵³ HOM.HTD., 76.329.1.

⁵⁴ HL. Hadifogoly Gyűjtemény, 2. doboz

⁵⁵ HL. Hadifogoly Gyűjtemény, 3. doboz

⁵⁶ Uo.

sításának megfelelően „a magyar állampolgárok érdekeinek képviselését átadta a Német Vörös Kereszt Komissionak.”⁵⁷ Nem hivatalosan azonban még folytatta működését, az utolsó nagyobb csoport magyar katonát szállító hajó, a Crook 1921. szeptember 19-én futott ki Vlagyivosztk kikötőjéből.⁵⁸

Gyakorlatilag ezzel az epizóddal lezárult a Szibériában rekedt magyar hadifoglyok közel négy évig tartó kálváriája. Ez alól csak a túszként visszatartott tisztek képeztek kivételt, akiket a szovjet hatóságok csak 1922 tavaszán engedtek haza. E négy év alatt ezeknek az embereknek meg kellett küzdeniük Szibéria szélsőséges időjárásával, a helyi polgárháború borzalmaival és nem utolsósorban anyaországuk első világháborút követő válságos viszonyai is tragikusan befolyásolták életésélyeiket. Mindezek következményeként az 1918-ban még több mint százezer főre becsült kelet-szibériai hadifogoly közül csak kb. minden tizedik láthatta meg újra hazáját. A hazaszállítottokról konkrét névmutató, lakhelyet is tartalmazó kimutatásra sem a Hadtörténeti Levéltár Hadifogoly Gyűjteményében, sem a hadügyminisztérium szintén itt lévő 55/a és 55/b ügyosztályának iratai között nem bukkantunk. Ezért sem a miskolci hazatért foglyokra, sem az összes ily módon hazajutott katonára vonatkozóan nincsenek pontos adataink. Valószínűleg a kortársak által publikált 8685 fő⁵⁹ megközelítőleg helytálló adat, de véleményünk szerint e szám sem az egyénileg, sem a hozzátartozók által finanszírozott hazatérők számát nem tartalmazza, ezért a ténylegesen hazatértek száma valahol tízezer fő környékén lehetett, amelyből a miskolciak száma valószínűleg a száz főt sem érthette el. A borzalmasan magas halálozási arány mellett „sok-sok ezer katona a háború után sem tért haza, mivel közben idegenben családot alapított, munkát és otthont teremtett. Ők azonban éppúgy örökre elvesztek a haza számára, mint ha a harcmezőn leltek volna örök nyugalmat.”⁶⁰

A miskolciak közül az utolsók között, a túsztisztek egyikeként 1922 tavaszán dr. Halmay Béla városi főjegyző tért haza szibériai fogságából. Halmay részese volt a fogság minden szenvedésének, hiszen „a főjegyző a mozgósítás első napján vonult be tényleges katonai szolgálat teljesítésére, s Przemysl bevételénél került hadifogságba, s ez időtől kezdve folyó évi április havában történt hazatéréséig állandóan hadifogságban sínylett – közel nyolc esztendőn keresztül –, s átélte annak minden borzalmát és keserűségét.”⁶¹ Tiszteletére, és átvitt értelemben minden hazatérőre emlékezve 1922. július 23-án, a városi közgyűlésben tartottak ünnepélyes megemlékezést.⁶²

Hazatértükör lezárult egy borzalmas fejezet ennek a közel tízezer túlélőnek az életében. Ekkor azonban egy újabb kegyetlen küzdelmet kellett megvívniuk, mely legtöbbször számára legalább olyan nehéz volt, mint fogságuk éveit. Be kellett illeszkedni egy olyan megváltozott világba, mely még azok számára is gyötrelmes volt, akik itthon éltek át annak változásait.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ A magyar állam ezt követően az év végéig finanszírozta még a hazatérni akaró magyar állampolgárok útiköltségeit.

⁵⁹ *Baja–Pilch–Lukinich–Zilahy*, 1931. 567.

⁶⁰ *Szenti T.*, 1988. 21.

⁶¹ B.-A.-Z. m. Lt. IV.-1903/a, 1922. (Miskolcz város 1922. évi jegyzőkönyve)

⁶² Miskolczi Napló, 1922. július 24.

IRODALOM

Józsa Antal

1970 Háború, hadifogság, forradalom. Bp.

Baja Benedek–Pilch Jenő–dr. Lukinich Imre–Zilahy Lajos

1931 Hadifogoly magyarok története II. köt. Bp.

Környeyné Gaál Judit

1985 Az első világháború emlékei a népi kéziratok forrásokban és a szájhagyományban. Debrecen

Ormos Mária

1984 Padovától Trianonig 1908–1922. Bp.

Szenti Tibor

1988 Vér és pezsgő. Bp.

Galántai József

1988 Az első világháború. Bp.

Sajtó:

Miskolczi Napló 1919–1922 megjelent számai

Levéltári források:

HOM.HTD. = Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Dokumentáció

HL. Hadifogoly Gyűjtemény = Hadtörténeti Levéltár Hadifogoly Gyűjtemény

B.-A.-Z. m. Lt. = Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár

IN 42 TAGEN UM DIE WELT KRIEGSGEFANGENSCHAFT IN SIBIRIEN 1918–1921

In unserer Studie versuchten wir das Schicksal jener ungarischen Honvédsoldaten mit Aufmerksamkeit zu verfolgen, die in den Jahren des 1. Weltkrieges, bis zum Austritt Russlands aus dem Krieg, an der Ostfront in Kriegsgefangenschaft fielen und in Kriegsgefangenlager in Ostsibirien gelangten. Für den Historiker ist die Erforschung dieses Themas von vielen Gesichtspunkten aus sehr schwer, in erster Linie wegen des Mangels der zu diesem Thema zur Verfügung stehenden Archivquellen. Schon die Feststellung der Zahl der Kriegsgefangenen ist problematisch, hatten die russischen militärischen Organe doch keine genauen Registrationen geführt, während die militärische Leitung der Monarchie die Größe der genauen Verluste geringer als in der Wirklichkeit festlegen wollte. Aufgrund der zeitgenössischen Quellen bzw. der Forschungen der vergangenen Jahrzehnte kann es als wahrscheinlich betrachtet werden, dass in den mehr als drei Jahren des Weltkrieges beinahe zwei Millionen Soldaten der Armee der Monarchie in Gefangenschaft gefallen waren. Davon kann die Zahl der Ungarn auf rund 600 000 Mann angesetzt werden, von denen ein Drittel in die sibirischen Lager gelangt sein konnte. Diese große Zahl kann auf zwei Gründe zurückgeführt werden. Einerseits auf das Bestreben der Wiener militärischen Führung, dass sie bemüht war, an der Ostfront statt der unzuverlässigen slawischen Soldaten im Rahmen der Möglichkeit ungarische Honvédsoldaten einzusetzen, andererseits auf die russische Gefangenenpolitik, die danach strebte, auf dem europäischen Gebiet des Reiches die slawischen, in den asiatischen Teilen des Reiches die Kriegsgefangenen sonstiger Herkunft unterzubringen.

Die in Kriegsgefangenschaft geratenen Honvédsoldaten wurden der Militärverwaltung unterstellt und ihre Versorgung war bis zum Ende des Bestehens des Russischen Reiches relativ

organisiert, zwar war wegen der extremen Umstände und der großen Epidemien die Todesrate auch damals schon sehr hoch. Der Untergang des Zarenreiches brachte auch im Leben der Kriegsgefangenen eine bedeutende Wende. Von der sowjetischen Führung wurden die Gefangenen zwar als freie Menschen bezeichnet, doch wurde zugleich auch ihre zentrale Versorgung eingestellt. Im Sinne der zwischen den Mittelmächten und der neuen sowjetischen Regierung abgeschlossenen Verträge konnten zwar Kommissionen zur Betreuung der Kriegsgefangenen in die jeweils anderen Länder entsandt werden, deren Aufgabe die Organisation des Heimtransports und die Sicherstellung ihrer Versorgung war. Von der Monarchie wurden derartige Kommissionen nach Moskau, Kiew und Petersburg entsandt, zur gleichen Zeit konnten aber die in die Gebiete Sibiriens entsandten Beauftragten wegen des zwischenzeitlich ausgebrochenen Bürgerkrieges ihre endgültigen Ziele nicht mehr erreichen.

Von 1918 an begann das Schicksal der in Sibirien steckengebliebenen Honvédsoldaten kritisch zu werden. Einerseits wurden sie von den Weißen wieder als Kriegsgefangene betrachtet, obwohl ihre Versorgung kaum gelöst werden konnte, zur gleichen Zeit mussten sie die alltäglichen Grausamkeiten der sogenannten tschechischen Legion erdulden, andererseits war wegen des Zerfalls der Monarchie in der Praxis jedwede mit Hilfe des Internationalen Roten Kreuzes aus der Heimat ankommende Unterstützung versiegt. Des Weiteren wurde die Lage durch den Abbruch der Postverbindung erschwert, die mit den vorstehend erwähnten Gründen zusammen den körperlich-psychischen Abbau der Gefangenen beschleunigte. Eine Ausnahme stellte nur die Lage jener Kriegsgefangenen dar, die in Gefangenenlagern lebten, die den im Jahre 1918 in Wladiwostok an Land gegangenen amerikanischen und japanischen Truppen unterstellt waren. Doch machte deren Zahl nur einen Bruchteil der in Sibirien verbliebenen Kriegsgefangenen aus.

Von der Aufmerksamkeit der inländischen öffentlichen Meinung wurde im Herbst 1919 die Lösung der Situation der Kriegsgefangenen in Sibirien immer mehr gefordert. Nacheinander begannen sich in größeren Städten des Landes gesellschaftliche Organisationen zu bilden, deren Ziel der Heimtransport der Honvédsoldaten bzw. die Beschaffung der dazu erforderlichen Geldsummen war. In Miskolc bildete sich unter den ersten eine solche Organisation, die auf die Anregung des Arztes Dr. Dezső Lédig entstanden war, der wegen seines Schwagers auch persönlich von der Kriegsgefangenenfrage betroffen war. Obwohl diese Organisation sich auf eine breite gesellschaftliche Basis stützen konnte, konnte sie nur einen Bruchteil der erforderlichen Summe beschaffen. In erster Linie war dies der damaligen tragischen Situation des Landes, der rasch steigenden Inflation zuzuschreiben.

Es lag auf der Hand, dass ohne die Unterstützung der Regierung, nur die gesellschaftliche Initiative allein die Kriegsgefangenenfrage nicht zu lösen imstande ist. Die politische Führung fasste Anfang 1919 einen Beschluss über die endgültige Lösung der Frage, zu der auch die finanzielle Unterstützung der in Amerika lebenden Ungarn bzw. auch das Einvernehmen der Entente beschafft werden konnte. Die ungarischen Delegierten, die die Heimreise organisieren sollten, kamen im Juni 1920 in Wladiwostok an. Im Laufe des Sommers wurde die Zahl der auf ihre Rückkehr wartenden Honvédsoldaten untersucht, die alle Erwartungen übertraf, so dass die Aktion, die ursprünglich bis zum Winter 1920 abgeschlossen werden sollte, sich ganz bis zum Herbst 1921 hinschleppte. Im Laufe dieser Zeit ist es gelungen, beinahe 10 000 Soldaten auf dem Seeweg nach Europa zu bringen, – obwohl auch hierfür keine genauen Statistiken zur Verfügung stehen. Doch macht diese Zahl kaum 10% der im Frühjahr 1918 noch in Ostsibirien befindlichen ungarischen Kriegsgefangenen aus.

Péter Spóner